

MÓZES TERÉZ

A KÖRÖSRÉVI ÉS BÁRÓDI FAZEKASSÁGRÓL

A Sebes-Körös völgyében fekvő körösrévi fazekas központ, sajátos megjelenésű termékeivel, régen felkeltette a szakemberek figyelmét. Érdemlegesen mind a mai napig mégsem foglalkoztak vele. A probléma kimerítésére, terjedelménél fogva, jelen tanulmány sem vállalkozhat. Hosszabb, kimerítő értékelésére más tanulmányban kerül sor.

Körösrévről 1256-ban történik először említés egy birtokhatárviszály kapcsán. Az akkori *Portus Crysy* megjelölés többet jelenthetett egyszerű révnél, nyilván már a település csírájára utal (Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. 1940. 330.). A közeli Báród is már 1291-től ismeretes. Utóbbi mindkét helység — számos más településsel együtt — a sólyomkői uradalomhoz tartozott. Nyilván földrajzi fekvésüknek tulajdonítható, hogy évszázadok folyamán még sok esetben történik róluk említés. A Sebes-Körös völgyén keresztül vezetett a sószállítás egyik útja. És Körösrév volt a Nyugati Havasokon átvezető úton közlekedők első nagyobb pihenő és vámszedő helye.

A körösrévi fazekasság közvetlen előzményeit — ásatások híján — még nem sikerült kimutatni. Feltehető azonban, hogy gazdag agyagtelepei már korán különleges helyzetet teremtettek számára. Valószínűleg ama fazekas központokhoz tartozott, amelyekről Ștefan Pascu azt tartja, hogy már a XVI. században nemcsak a szűkebb falucsoport edényszükségletét fedezte, hanem egy szélesebb kiterjedésű földrajzi egység igényeit is ki tudta elégíteni (Șt. Pascu: *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*. Buc. 1954. 241.). Erre talán fényt deríthetnének a Iercoșeni-ben és Agrișul-Marén felszínre került — egyelőre nem azonosított —, fehér agyagból készült edénytöredékek, XVIII. századból származó, Nagyváradon talált (ma a Gojdu Líceum iskolamúzeumában fellelhető), formájukban és díszítményükben Révre emlékeztető, ugyancsak fehér kerámiaedények.

A XVIII. században mind gyakrabban történik utalás a körösrévi agyag minőségére. 1745-től kezdődően a béli üveghutában az üveg olvasztásához és fűtéséhez használt edényeket, valamint a kemencék bebéleléséhez szükséges téglákat révi agyagból készítik (V. Covaci: *Manufactura de sticlă din Beliu. Crisia*. Oradea 1973. 219—231.). Levéltári adatokban is találunk utalást a révi agyagra. Az úrbéri viszonyokat szabályozó előkészítő bizottság 1772. évi megállapítása szerint Réven jó minőségű agyag található, amellyel a jobbágyok kereskedelmet folytatnak („argilo pro vasis fictilibus comoda quibus coloni questum exercent”). Egykorú feljegyzések tanúsítják, hogy a révi agyagot külföldre is szállították. Egyes fazekasközpontok — mint például a borosjenőiek — még az elmúlt évtizedekben is a fehér földfesték alapanyagául révi agyagot használtak (Tereza Mózes ș.a.: *Arta popula-ră din regiunea Crișana, Centrele de ceramică*. Oradea 1967. 181).

Sem a körösrévi, sem pedig a báródi fazekasok nem kapcsolódtak be a céhszervezetbe, eltérően a belényesi vagy a nagyváradi fazekasoktól, akik még a XVII. században nyerték kiváltságlevelüket. Sőt még csak alárendeltségi viszonyban sem voltak, mint a telegdiek, akik 1827-ben nyerték el az engedélyt termékeik szabad árusítására a nagyváradi hetipiacokon.

A XIX. század fazekasságáról egyelőre nem tudunk tiszta képet alkotni. Ez ideig csupán a görög katolikus egyház anyakönyveit állt módunkban tanulmányozni, annak is csak néhány évtizedét. Ebben 1863—70 között Báródon (családtagok elhalálózása folytán) négy fazekasra történik utalás. De nem minden esetben jegyzik be az illető foglalkozását. Így például Körösréven Dudás Iosif esetében négy gyermeke születése alkalmával csupán kétszer történik utalás apjuk foglalkozására, fazekas mivoltára.

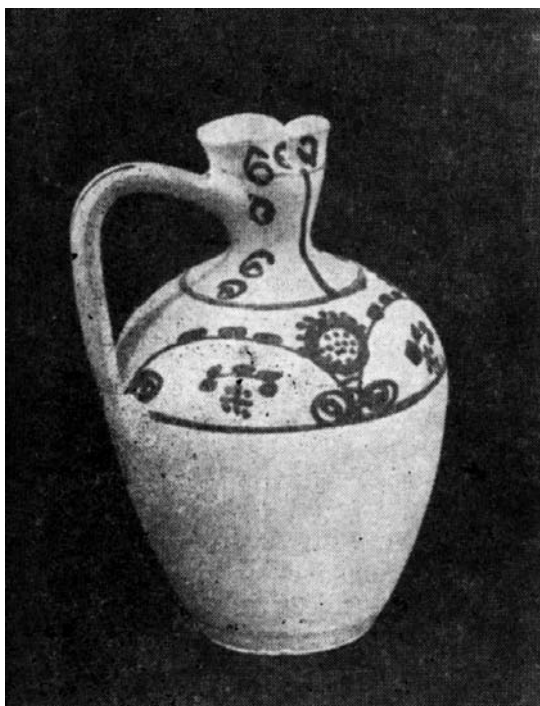
Egy 1896-os összeírás Körösréven ötven fazekast tart nyilván (Kresz Mária: *Magyar népi cserépedények kiállítása a Néprajzi Múzeumban*. Néprajzi Értesítő 1961. 24.), míg 1897-ben Báródon csupán hetet. S bár a Nagyváradi Kereskedelmi és Iparkamara 1899. évi jelentése már a révi fazekasság hanyatlásáról ad számot, egy 1937-es összeírás szerint Körösréven kilencven a fazekasok száma (Barbu Slătineanu: *Ceramica românească*. Buc. 1938. 196.). Ugyanott Báródról még csak említés sem történik.

Körösréven tizenhét fazekas műveli még ma is az ősi mesterséget. Mind idősebbek. Közülük alig három nem érte meg 50. életévét. Ezzel szemben Báródon évek óta csupán egy fazekasmester (Somlyai József, szül. 1895) őrzi a valamikor aktív fazekasközpont emlékét. Éppen ezért, amikor a Sebes-Körös völgyi vászonkantásokról beszélünk, elsősorban Körösrévre utalunk.

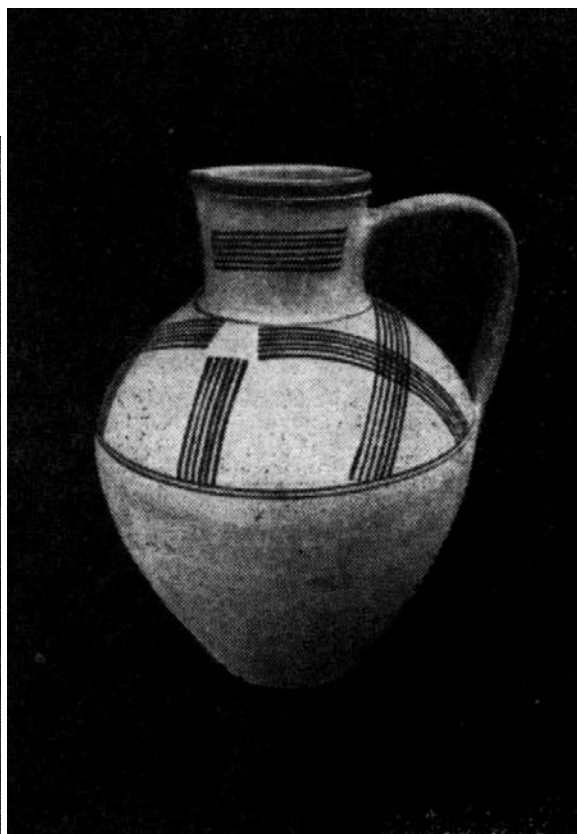
Viski Károly a vászonkorsó típusú edények keretében említi a révi termékeket, „amelynek göca, úgy látszik, régi idő óta — Rév, Tenke, Belényes” (*A magyarság néprajza*. 1941², II. 320.). Fehéröntésű, vasoxid tartalmú festékkel írott edényeknek írja ugyanott. Számos esetben találunk még utalást vászonkorsóra, vászonkantára, színmegjelölés nélkül; ezen a máz nélküli edényt értik. Éppen ezért szeretnők kihangsúlyozni, hogy a révi és báródi fazekastermékek alacsony tartalmú, gyakorlatilag vasoxidmentes agyagból készülnek. Ennek következtében az edény égetés után teljes vastagságában fehér marad. Tudomásunk szerint ebből a szempontból Körösrév és Báród egyedülálló helyet foglal el Romániában.

A réviak elsősorban korsósok, illetve kantások voltak, a báródiak inkább fazekasok és tálások. A réviak önálló utakon jártak; a báródiak régebben Telegdhez, később Révhez igazodtak. Rév volt az ún. vászonkanta, a máz nélküli fehérkerámia igazi hazája, míg Báródon főként mázas edényeket készítettek, és később — erejüket vesztve — tértek át a számukra igénytelenebbnek látszó máz nélküli edényekre.

Annak ellenére, hogy az idők folyamán Körösréven több kísérlet történt szövetkezet alakítására (1900-ban, 1949—50-ben, sőt napjainkban is), a köedények meghonosítására, hogy 1937-től egy kerámia-

1. Révi vászonkorsó

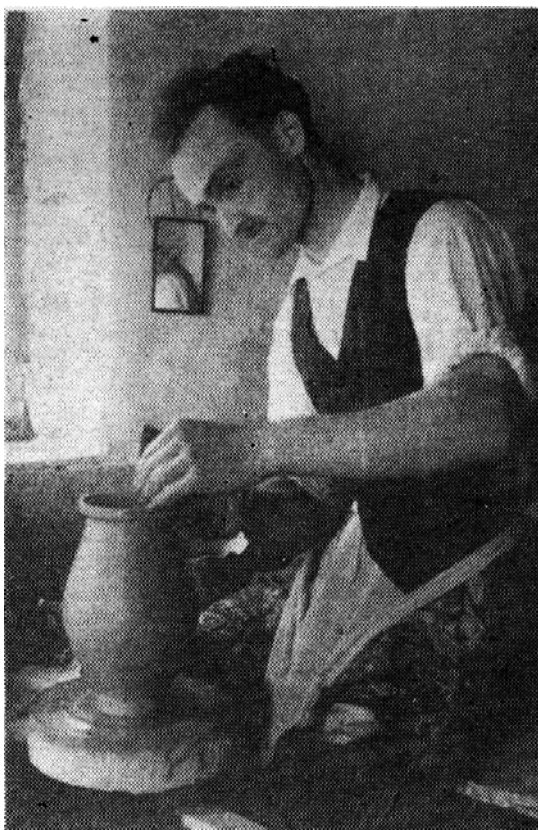

2. Révi vászonkanta

gyár működik, hogy több éven át egy iparművész is tevékenykedett a községben, hogy két ízben is rendeztek tanfolyamot a körösrévi fazekasokkal, hogy a nagy kiterjedésű piac feltehetően változatos és növekvő igényeinek kellett megfelelnie, a sokirányú és sokrétű hatás ellenére, a hagyományos fazekasság megőrizte ősi jellegét, az idők folyamán kialakult sajátos arculatát, eredetiségét. Szolga Géczi Sándor még ma is kizárólag máz nélkül dolgozik, Piroska Mihály, Halász János, Samu Halász Mihály és többen mások csak 15—20 éve kezdték mázozni edényeiket, de elsősorban a hagyományos kerámiákat készítik.

A révi fazekasok termékei, különösen a régebbi keletűek, sok rokonságot mutatnak a Fekete-Körös völgyi fazekasközpontok edényeivel. Megegyezik az edények formája, ornamentikája pedig, eltekintve az újabb keletűektől, akárcsak ott, ősi jellegű. Mind a mai napig legkedveltebb, legszélesebb körben keresett révi edény a vizet hidegen tartó, máz nélküli vászonkanta és a változatos formákat öltő vászonkorsó. Az 1920—30-as években, de különösen a második világháború után vált népszerűvé az egyszínű (bordó vagy zöldmáz) edény, s a szintelen mázzal fedett, virágmintás, pingált edény is, de ezek megjelenése nem tudta sem kiszorítani, sem eltorzítani a már kialakult, hagyományossá vált díszítő eljárást.

A Vaskóh környéki fazekasközpontokhoz hasonlóan, ahol szintén készült kályhacsempe, Körösréven is készítettek fehér tűzálló agyag-

3. Domokos Mihály révi fazekasmester

ból mázolatlan *kályhákat* (Dr. Kós Károly: *Népélet és néphagyomány*. Bukarest 1972. 168.).

Az utóbbi időben kevésbé, de régebben gyakrabban készítettek nagy űrtartalmú, öblös, kétfüles tárolóedényeket, káposztás fazekakat. Használatosak voltak a gömbölyű alakú, különféle méretű szilkék, csuprok, tejesköcsögök, lábasok, laskaszűrők és tálak.

A formának megfelelően, a fekete földfestékkel hímzett díszítmény is sok hagyományos jelleget őriz. A spirálvonal (amelyet Ribakov szovjet tudós a kígyó s azon túl a víz, a nedvesség, a földművelés védnöke ősi, történelem előtti jelképének tart) rendkívül erőteljesen jelentkezik a révi kerámián; elsősorban a vászonkorsó alapvető és uralkodó díszítő eleme. Egymás mellé állítva, körvonalat képezve, néhol egyetlen dísze a korsónak. Máskor ugyanez szerves része a barokkos jellegű, kiegyensúlyozottan tagolt díszítmény-kompozíciónak. Nem kevésbé archaikus a kanta díszítménye sem. Az egymást átszelő párhuzamos vonalak a bronzkori edények díszítményére emlékeztetnek.

A technikai eljárások az idők folyamán alig változtak. Az agyagot, a lelőhely mélységétől függően, valamikor több fazekas egymással szövetkezve bányászták ki. Amint Szilágyi Sándor révi fazekasmester elmondja, olykor 12 méterre is leástak, bányafával támasztották ki a gödör falát, hogy megvédjék a beomlástól. Teknővel adták kézről kézre az agyagvágóval kiásott agyagot: a gödör oldalába vert fán állva az alul levő nyújtotta a fölötte állónak tovább, amíg az agyag fel-

színre nem ért. A Pozsoritáról kibányászott kövér, zsíros agyagot a szükségletnek megfelelően keverték a mosogrági középszerű és a révi határban található sovány agyaggal.

A hazaszállított agyagot a nagy terméskövekkel körülvelt agyagveremben tárolják, a szabad ég alatt. Ott vízzel megáztatják, ásóval megtörik. Akárcsak annak előtte, a hajlított kaszából készített, fogóval ellátott szelővel szelik, illetve tisztítják meg az agyagot az idegen anyagoktól, apró kavicsoktól. Újítást jelentett a század első évtizedeiben a Cseri Sándor fazekas által bevezetett *gurguló*, az agyagot gyúró vagy daráló gép, amely mentesítette a révi fazekasokat a többszöri szeléstől, illetve a nehéz fizikai munkát jelentő agyagtaposástól.

Az így nyert agyagot a lakásba viszik, *meggyúrnák*, majd *felcsapkodják*, s végül *rögökbe szakítják*. A műhelyben — amely legtöbb esetben a konyha — az ablak közelében elhelyezett *korongon* történik, az edény korongozása, formázása. A vastengelyen forgó korong szerkezetileg megegyezik a többi bihari fazekasközpont korong-típusával. Amint Hasas János fazekas mondja, a vasorsós korongot a faorsós korong előzte meg. A *lábító* használata nemcsak támasztékot nyújt, de egyben lendületet is biztosít az alsó korongtányér forgásához. Hasonló *lábító*s korongot használtak a szilágyosomlyói és margittai fazekas központokban is. A formázáshoz használják a háromszögű *fakést*, a *cse-cseskorsók fülezéséhez a lyuggalót*, az edényajak lesimítéséhez pedig a *csípőbőrt*. A megkorongolt, megformált edényt vékony dróttal, a *met-szővel* választják le a korongtányérról. A kantát viaszba foglalt, disznósörtéből készült *himzővel* díszítik, a korsókat pedig borjú szarvába illesztett lúdtollas szaruval.

A máz bevezetése új díszítő eljárást vont maga után. A megváltozott díszítő elemeket, a naturalisztikusan ábrázolt virágmotívumokat színes földfestékkel, gyermekhajból készült *pincussal*, *pemzlivel* *pingálják*, majd színtelen ólom mázzal bevonják, vagy egyszerűen színes mázzal *tarkítják*.

A két tüzelőlyukas, földsárral tapasztott, vályogból készült *katlan* a csonka kúp alakú, rosta nélküli égetőkemence típusához tartozik; hasonlóan az egész Bihar területén fellelhető kemencékhez.

Az idők folyamán — a zománcos főzőedények megjelenése, a cserépedények iránti igény csökkenése miatt — fokozatosan leszűkült a piac. A század elején még nyugat felé, Debrecenen túlra, keletre Hunyadig, északra Somlyóig ért a révi edények terjedésvonala; a báródiak legfontosabb piaca pedig Feketető, Csucsá és Hunyad volt. Ma már csak a legközelebbi piacokra járnak, s többnyire helyben adják át termékeiket a rongyszedő cigányoknak. A révi cseppkőbarlang megnyitása a nagyközönség számára, a XX. század elején, új kezdeményezést eredményezett. Előbb csak egy-két idősebb fazekasmester, majd 1930 körül már 20—25 fazekas foglalkozott apró edények, emléktárgyak, gipsz formába préselt és színes olajfestékkel díszített gyermekjátékok készítésével. Ez az olcsó eszközökkel megoldott, a fazekasságtól ide-

gen, művészietlen eljárás lépett az agyagból gyúrt állatfigurákat ábrázoló gyermekjátékok örökébe.

Szeretnők azonban kihangsúlyozni, hogy — bár amint a fentiekből kitűnik — voltak és vannak újjító törekvések, a máz nélküli vászonkorsók és kanták ma is hagyományos értéket őriznek és ez emeli Révet ma is az első fazekasközpontok rangjára.